

LA PUNTA D'OS OGIVAL AMB
ALETES I PEDUNCLE DE L'EDAT DEL
BRONZE DE L'ESQUERDA DE
LES ROQUES DEL PANY
(TORRELLES DE FOIX,
ALT Penedès, BARCELONA)

JOSEP GRACIA I GIRALT

D'entre les innombrables restes de la cultura material de l'Edat del Bronze que han arribat fins als nostres dies destaquen, d'una manera molt notable, les puntes de sageta d'os que, copiant les de metall, tenen una efectivitat paral·lela. En aquest petit article s'estudia una punta d'os provinent del famós jaciment de l'Esquerda de les Roques del Pany (Torrelles de Foix) que havia romangut inèdita fins ara. En el capítol de consideracions finals cal destacar que la seva pertinença cultural, cal emmarcar-la dins el Bronze Antic gràcies als nombrosos paral·lels que n'hem trobat.

El jaciment conegut sota el nom de l'Esquerda de les Roques del Pany és prou conegut entre els investigadors de la prehistòria catalana i peninsular. L'estació fou objecte d'excavació a principis dels anys trenta de la mà del Pare Martí Grivé, mestre del Col·legi Sant Ramon de Penyafort, amb la col·laboració dels afeccionats comarcals i part dels seus alumnes. El nostre jaciment ha passat a la història de la investigació prehistòrica del Principat pel fet d'haver demostrat la posició estratigràfica de dos elements culturals i fòssils directors com són la ceràmica cardial (pròpia del Neolític Antic) i la ceràmica campaniforme incisa del Complex Salomó (típica del Bronze Antic). La recent revisió dels materials prehistòrics ha permès establir noves seqüències estratigràfiques. La possible estratigrafia cultural aniria des d'un Neolític Antic Cardial, seguit d'una fàcies del Neolític Antic Evolucionat Post-cardial, una notable presència del Bronze Antic, testimonis del Bronze Mitjà i Final i, per últim, restes ibèriques i romanes, encara que en poca quantitat.

L'excavació de l'Esquerda de les Roques del Pany forní gran quantitat de material prehistòric, encara que no s'anotà d'una manera massa detallada la posició estratigràfica dels elements que anaven apareixent. D'entre el nombrós material del jaciment, que es guarda a la Secció d'Arqueologia del Museu, destaca d'una manera notable una punta d'os ogival amb aletes i peduncle assimilable a l'Edat del Bronze.

EL JACIMENT

La nostra estació es troba al peu de la carretera que va de Torrelles de Foix a Pontons, i pertany al terme municipal del primer. L'Esquerda, que no arriba a ser cova *sensu stricto*, s'obre a les calisses del Triàsic Superior o Keuper i està orientada vers el sud-oest. L'Esquerda de les Roques del Pany es troba prop del Mas del Pany i dins un conjunt de roques que donen nom a l'estació. La seva situació exacta en coordenades cartogràfiques és la següent: 5° 14' 00" de longitud Est i 41° 24' 00" de latitud Nord, corresponents al full número 419 «Vilafranca del Penedès» edició 1978 (primera edició), 1983 (segona edició), a escala 1: 50.000 del Mapa Militar de España del Servicio Geográfico del Ejército. El jaciment es troba a 450 metres sobre el nivell del mar (figura 1).

LA PUNTA D'OS AMB ALETES I PEDUNCLE

De bell antuvi cal dir que la peça que estudiarem en aquest article ha romàs inèdita, o gairebé inèdita, fins ara. La memòria d'excavació redactada pel Pare Martí Grivé no menciona ni una sola vegada l'existència d'aquesta punta.⁽¹⁾ En la recopilació de materials i jaciments prehistòrics i protohistòrics d'Albert Ferrer i Pere Giró no es cita l'existència d'aquest objecte.⁽²⁾ L'única menció, la trobem en la síntesi realitzada pel Pare Martí Grivé sobre els materials i jaciments prehistòrics del Gran Penedès.⁽³⁾

La punta és aguda i està construïda per vores convexes que constitueixen el cos de la peça. La llengüeta té les vores convexes. L'extrem del peduncle és convex. Els encaixos són aguts. Les aletes estan tallades obliquament en un angle de 45 graus. Les barbes neixen de la unió de les vores amb una base escotada angular amb bandes rectilínies. La secció de la peça en la seva part mitjal és biconvexa, encara que amb tendència losàngica. La secció del peduncle és circular. La nostra punta és de línies molt elegants.

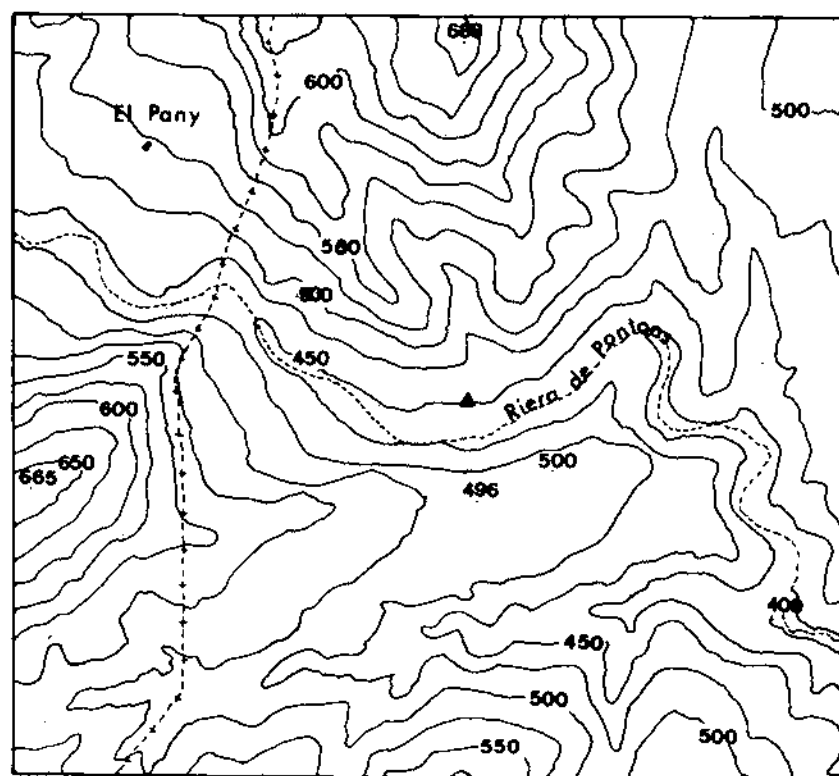

FIGURA 1 - Situació geogràfica de l'Esquerda de les Roques del Pany (Torrelles de Foix, Alt Penedès). El triangle assenyalava la seva ubicació exacta.

Les mides de l'objecte són les següents:

Longitud total	49 mil.límetres
Amplada màxima	11 mil.límetres
Gruix màxim	4 mil.límetres
Longitud del cos	25 mil.límetres
Amplada màxima del cos	11 mil.límetres
Gruix màxim del cos	4 mil.límetres

Longitud del peduncle	24 mil·límetres
Amplada màxima del peduncle	6 mil·límetres
Gruix màxim del peduncle	4 mil·límetres
Longitud de les aletes	3 mil·límetres
Amplada màxima de les aletes	3 mil·límetres
Gruix màxim de les aletes	2 mil·límetres

El número de registre de la punta ogival amb aletes i peduncle de l'Esquerdà de les Roques del Pany és el P-197 i es conserva a la Secció d'Arqueologia del Museu, on està exposada a les vitrines corresponents a l'Edat del Bronze.

La peça s'ha aconseguit polimentant una estella d'os, segurament d'alguna diàfisi, fins donar-li la forma desitjada. El cos central està tallat a dos vessants. Aquests s'han obtingut polimentant les dues cares fins quedar la forma ogival desitjada. El peduncle s'ha moldejat a partir de l'abradió, possiblement amb pedra arenisca. Les aletes s'han fet amb algun objecte tallant i quedant oblíques al peduncle en un angle de 45 graus; d'aquesta manera queden molt ben definides i funcionals. El tall de la punta, en la part del cos, es presenta desgastat i amb un gran poliment (figura 2).

La forma d'aquesta peça, segons la tipologia de M.R. Seronie-Vivien,⁽⁴⁾ s'encaixa en el tipus I, subtipus B. La tipologia de l'alemany Wolfgang Pape assenyala que és el tipus A de la seva sèrie.⁽⁵⁾ L'autora francesa, en la seva monografia sobre les puntes de sageta d'os, les classifica en quatre grans tipus: 1) les puntes de sageta amb peduncle i aletes, de les quals distingeix dos subtipus: IA, quan el peduncle és curt (considera que el peduncle és curt quan la divisió entre la mida del cos i la del peduncle és superior a dos centímetres) i IB, quan el peduncle és llarg (creu que el peduncle és llarg quan la divisió entre la mida del cos i la del peduncle és igual o inferior a un centímetre); 2) les puntes de sageta amb aletes, peduncles i tija (típiques del Bronze Final, encara que molt escadusseres); 3) les puntes de sageta de cub, és dir, amb un forat a l'interior del peduncle per encaixar-hi la fusta, i finalment 4) les puntes de sageta diverses, d'entre les quals cal destacar les puntes sense aletes que corresponen al Bronze

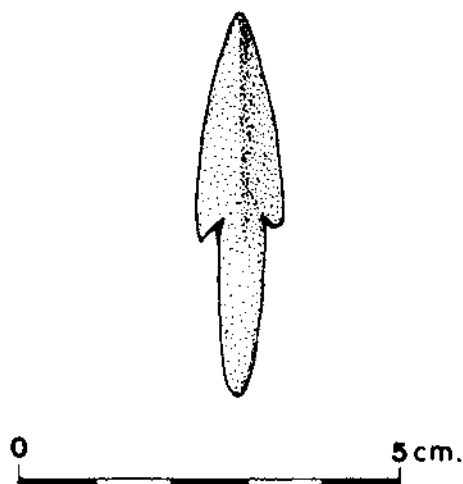

FIGURA 2 - Punta d'os ogival amb aletes i peduncle de l'Esquerda de les Roques del Pany (Torrelles de Foix, Alt Penedès) datable en el Bronze Antic.

Antic. El nostre exemplar, sense cap tipus de dubte, el classifiquem dins el tipus I, subtipus B de la tipologia analítica de l'autora francesa.

LA DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA DE LES PUNTES D'OS A CATALUNYA

La distribució geogràfica d'aquestes puntes a Catalunya no ens indica cap tret significatiu, es reparteixen una mica per tot el territori.⁽⁶⁾ Tot seguit donem una llista, no exhaustiva, dels jaciments catalans on han aparegut puntes d'os de l'Edat del Bronze (figura 3):

- 1) Cova de les Monges (Sadernes, la Garrotxa, Girona).
- 2) Cova 120 (Sales de Llierca, la Garrotxa, Girona).
- 3) Cova de les Encantades de Martís (Esponellà, Gironès, Girona).
- 4) Forat de la Tuta (Riner, Solsonès, Lleida).
- 5) Cova de les Pedres (Viladecavalls del Vallès, Vallès Occidental, Barcelona).
- 6) Cova de Can Montmany (Pallejà, Baix Llobregat, Barcelona).
- 7) **Esquerda de les Roques del Pany (Torrelles de Foix, Alt Penedès, Barcelona).**
- 8) Cova de Vallmajor (Albinyana, Baix Penedès, Tarragona).
- 9) Cova Fonda de Salomó (Salomó, Tarragonès, Tarragona).
- 10) Cova de Cartanyà (Vilaverd, Conca de Barberà, Tarragona).
- 11) Cova de les Gralles (Rojals, Conca de Barberà, Tarragona).
- 12) Cova C del Cingle Blanc (Arbolí, Priorat, Tarragona).
- 13) Cova Josefina d'Escornalbou (Vilanova de l'Escornalbou, Baix Camp, Tarragona).
- 14) Solà de la Vila (Pradell, Priorat, Tarragona).
- 15) Cova Negra (Tragó de la Noguera, la Noguera, Lleida).
- 16) Cova de l'Aigua (Alós de Balaguer, la Noguera, Lleida).
- 17) Cova de Fòric (Òs de Balaguer, la Noguera, Lleida).
- 18) Bòfia de la Serra de Picalts (Lluçars, la Noguera, Lleida).
- 19) Cova de Toralla (Serradell, Pallars Jussà, Lleida).
- 20) La Fou de Bor (Bor, la Cerdanya, Girona).

El tipus I, subtipus B de M. R. Seronie-Vivien o bé el tipus A de Wolfgang Pape es distribueix fonamentalment pel Sud d'Occitània, Catalunya Nord i el Principat. Tot seguit donem la llista de jaciments europeus que han donat puntes de sageta d'os com el nostre exemplar:⁽⁷⁾

- 1) Cova de Vallmajor (Albinyana, Tarragona).
- 2) La Mina de Farangortea (Artajona, Navarra).
- 3) Azuer (Daimiel, Ciudad Real).
- 4) Los Husos (Elvillar, Àlava).
- 5) Cova Josefina (Escornalbou, Tarragona).
- 6) El Castillo (Frías de Albarracín, Teruel).
- 7) Sakulo (Isaba, Navarra).
- 8) El Sotillo (Laguardia, Àlava).
- 9) Cova del Fòric (Òs de Balaguer, Lleida).

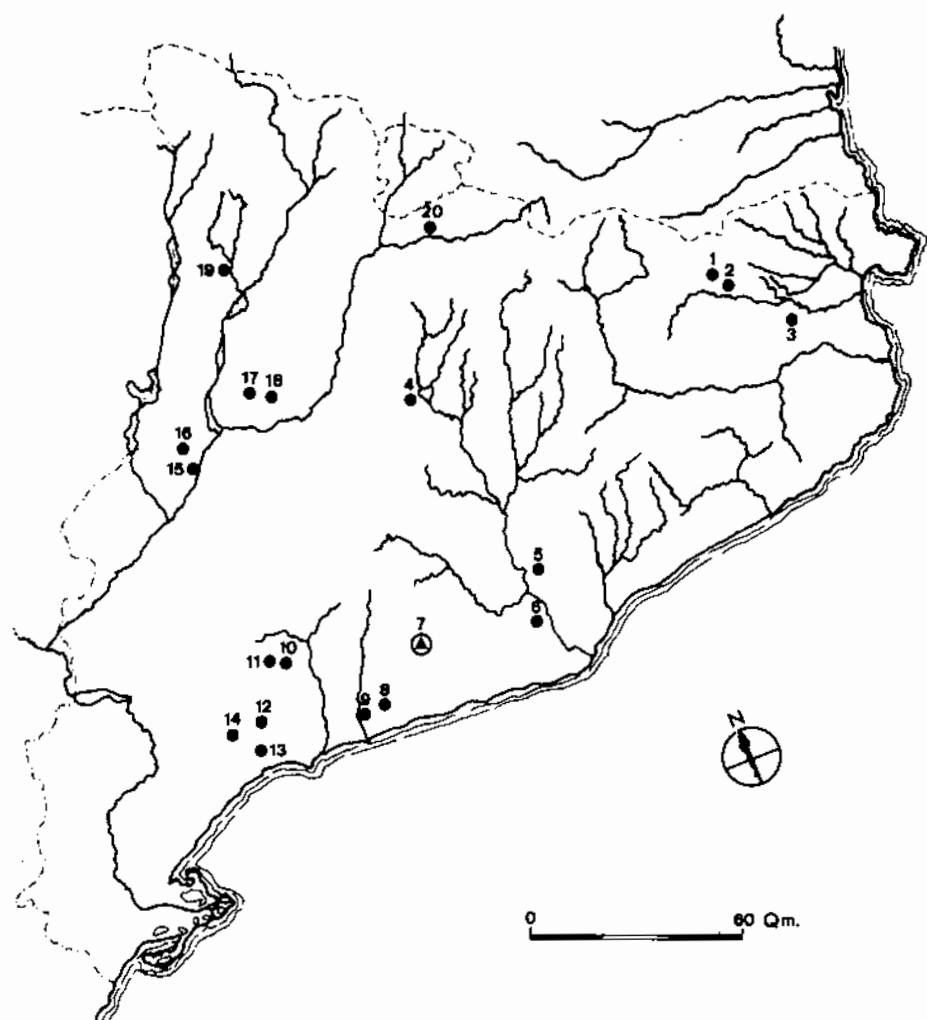

FIGURA 3 - Mapa de distribució de les puntes d'os de l'Edat del Bronze trobades a Catalunya. La relació de jaciments del text es correspon amb la de distribució d'estacions en el mapa.

- 10) Pañuela I (Pozo-Cañada, Albacete).
- 11) Cova Fonda de Salomó (Salomó, Tarragona).
- 12) El Carnelario (Villanueva de Sigena, Huesca).
- 13) Cabezo Redondo (Villena, Alacant).
- 14) Bédeilhac-et-Aynat (Ariège).
- 15) Grotte de Rieufoucard (Bélesta, Ariège).
- 16) Bergerie des Quatre Chemins (Caniac-du-Causse, Lot).
- 17) La Devesse (Caniac-du-Causse, Lot).
- 18) Baume des Anges (Donzère, Drôme).
- 19) Grotte du Noyer (Esclauzels, Lot).
- 20) Font-de-Gaume (Les-Eyzies-de-Tayac, Dordogne).
- 21) Labeil (Lauroux, Hérault).
- 22) Montigny-Esbly (Lesches, Seine-et-Marne).
- 23) Le Mas d'Azil (Ariège).
- 24) Lacs I (Minerve, Hérault).
- 25) Téoulerie-Vallongue (Prades, Lozère).
- 26) Grotte de la Source (Puilaurens, Aude).
- 27) Linards (Rocamadour, Lot).
- 28) Peyrefie (Rocamadour, Lot).
- 29) Taulan (Roquefort-sur-Soulzon, Aveyron).
- 30) Perte du Cros (Saillac, Lot).
- 31) Grotte de la Fée (Thémines, Lot).
- 32) Grotte de Roucadour (Thémines, Lot).
- 33) Lombrive (Ussat, Ariège).
- 34) La Valette II (Véraza, Aude).
- 35) La Valette III (Véraza, Aude).
- 36) Châtaigniers (Vingrau, Pyrénées Orientales).
- 37) Cazis/Cresta (Fribourg, Kant).
- 38) Maladers/Tummihügel (Grabünden, Kant).
- 39) Savognin/Padnal (Grabünden, Kant).
- 40) Mantlach (Parsberg).

CRONOLOGIA

El nostre exemplar no té cap posició estratigràfica, és a dir, desconeixem totalment amb quins materials va sortir associat.

Davant d'aquest fet hem intentat buscar-ne paral·lelismes en altres jaciments, i això ens indica que sovint s'associa, a la Catalunya Nova, amb materials ceràmics del Complex Salomó, propis del Bronze Antic. Els autors citats anteriorment, M.R. Seronie-Vivien i Wolfgang Pape, també ens corroboren la mateixa cronologia. Així, doncs, i d'una manera totalment provisional, li assignem una cronologia al voltant del Bronze Antic, que en xifres absolutes aniria entorn el 1800-1500 a.C.

CONCLUSIÓ

Ens trobem davant d'un exemplar de punta d'os molt propi de l'Edat del Bronze que imita les formes de les puntes coetànies fetes de metall.⁽⁸⁾ Aquest tipus de sageta sembla distribuir-se d'una manera més o menys clara a tota la Catalunya Nova, encara que ens falten unes bases més sòlides per afirmar-ho taxativament. Per últim cal posar l'èmfasi en la relativa escassetat d'aquest tipus de puntes al Principat.

NOTES:

- (1) Sobre el jaciment hom pot consultar la succinta memòria redactada pel Pare Martí Grivé. Consultis: MARTÍ GRIVÉ S.F.: «L'Esquerda de les Roques de 'El Pany' (Penedès)», a *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, volum VIII, 1927-1931 (1932), pàgines 19-33 i figures 42-56.
- (2) ALBERTO FERRER (SOLER) i PEDRO GIRÓ (ROMEU): «La colección prehistórica del Museo de Vilafranca del Panadés», a *Ampurias. Revista de Arqueología, Prehistoria y Etnología*, Barcelona, volum V, 1943, pàgines 185-210. VI làmines i 20 figures. Especialment pàgines 190-191, làmina I, número 4 i figura 4.
- (3) MARTÍ GRIVÉ S.F.: «Resum de les estacions penedesenques», a *Edició d'homenatge a Pere Giró i Romeu, Antoni Massanell i Casas i Pere Regull i Pagès*, Vilafranca del Penedès, Edita Museu de Vilafranca, 1970 (1936), pàgines 13-37. Especialment pàgines 14-15 i 28. L'autor descriu la peça amb les següents paraules: «Es amb espiga i aletes de 49 mm de llargada amb una amplada màxima —extrem de les aletes— d'11 mm. Forma un eix central de 4 mm de gruix i disminueix gradualment amb superfície corba, fins al tall». (pàgina 28).
- (4) M.R. SERONIE-VIVIEN: «Les pointes de flèche en os. Essai typologique et chronologique», a *Butletín de la Société Préhistorique Française. Etudes et travaux*, Paris, tom LXV, fascicle número 2, 1986, pàgines 545-558 i 6 figures.
- (5) WOLFGANG PAPE: «Au sujet de quelques pointes de fleches en os», a cura d'Henriette Camps-Fabrer, a *L'industrie en os et bois de cervidé durant la Néolithique et l'Âge des métaux. Deuxième réunion du groupe de travail n.º 3 sur l'industrie de l'os préhistorique*, Saint-Germain-en-Laye, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1980 (1982), pàgines 135-172 i 17 figures.
- (6) Aquesta repartició sembla distribuir-se en gran part per la Catalunya Nova, malgrat els exemplars gironins. Les puntes d'os, com el nostre exemplar, s'associen a la ceràmica campaniforme del Complex Salomó, corresponent al Bronze Antic.
- (7) WOLFGANG PAPE: «Au sujet de quelques pointes...», op. cit., pàgines 162-166.
- (8) Hi ha força autors que han suggerit aquesta hipòtesi, d'entre els quals destaquen sobremanera:
J(JUAN) MALUQUER DE MOTES (NICOLAU): «La provincia de Lérida durante el Eneolítico, Bronce y primera edad del hierro», a *Ilerda*, Lleida, número 5, juliol-desembre del 1945, pàgines 5-77, VI làmines i 5 figures.
M.R. SERONIE-VIVIEN: «Les pointes de flèche en os. Essai...», op. cit., pàgina 553.
FRANCISCO MARTÍ JUSMET: «Las hachas de bronce en Cataluña», a *Ampurias. Revista de Arqueología, Prehistoria y Etnología*, Barcelona, toms XXXI-XXXII, 1969-1970, pàgines 105-151 i 20 figures. Especialment pàgina 145.